

ἀπὸ τὸν Σύριο...» ἢ «καμωμένο ἀπὸ τὸ γυρὸ τοῦ Σύριου» ἢ καὶ μόνο ὀνόματα, ὡς λόγου χάριν «Γκαίμπι» ἢ «Γκαζάλ», ἢ «Ταμπρίζ», ἢ «ἐλ Σηουάζι» καὶ ἄλλα.

Ὅλες οἱ ἐπιγραφές αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶνε ζωγραφισμένες στὴν ἐξωτερικὴ μεριά τοῦ ἀγγείου σὰν τὲς μάγκες ποὺ ζωγραφίζουσι τὰ σημερινὰ ἐργοστάσια κεραμοποιίας γιὰ τὰ προϊόντα τους.

Ἄλλη σειρά πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἶνε τὰ συντρίμματα τῶν ἀγγείων τῆς ἐποχῆς τῶν Σουλτάνων Μαμελούκων (1250-1256) ποὺ ἔχουσι ζωγραφισμένα οἰκόσημα Ἀμυράδων μὲ πολλὴ τέχνη καὶ ὡραῖα χρώματα, τὸ λεοντάρι ἢ τὸν ἀετὸ φυσικὸ ἢ δικέφαλο, τὸ κυρτὸ σπαθί, τὸ ὑψηλὸ δισκοπότηρον καὶ ἄλλα.

Εἶνε ἀκόμη καὶ ἡ σειρά τῶν κομματιῶν ποὺ περισώζουσι τμήματα ἐπιγραφῶν ἀπ' τὴς ὁποῖες φαίνεται ὅτι ἀνήκαν σὲ μεγιστάνες ὅπως π.χ. «Δόξα στὸν ἀφέντη μας.....» ἢ «καμωμένο κατὰ προσταγὴ τοῦ ἐνδοξωτάτου.....» καὶ λοιπά.

Εἶνε ἀπειρη ἢ ποικιλία τῶν εὐρημάτων τοῦ Φοστὰτ, ἰδίως δὲ κάμνει ἐντύπωσι ἅμα σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι ἤδη τὸ ὑλικὸ αὐτὸ εἶνε ἀφθονώτατο καὶ πλουσιώτατο καὶ ἐν τούτοις οὔτε τὸ τέταρτο τῆς πόλεως τοῦ Φοστὰτ δὲν ἔχει ἀκόμη ἀνασκαφεῖ.

Καὶ γιὰ τὴν καθαρὴν ἱστορικὴ ἀποψι, ἀλλὰ ἰδίως γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ καὶ ἐθνολογικὴ ἱστορία τῆς μουσουλμανικῆς κεραμοποιίας· οἱ ἀνασκαφές τοῦ Φοστὰτ εἶνε κατὰ ἐξαιρετικὸν τοῦ ὁποῖου ἢ ἀκριβῆς μελέτη ἀκόμη οὔτε ἄρχισε.

Σήμερον ἀκόμη τὸ Φοστὰτ μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο γιὰ τὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξε στὴν ἱστορία τῶν Μουσουλμάνων τῆς Αἰγύπτου καὶ γιὰ τὸν τραγικὸν τοῦ θάνατο, παρὰ γιὰ τὰ κειμήλια τῶν ἀνασκαφῶν του.

Ἄν ὅμως οἱ ἀνασκαφές αὐτὲς ἐξακολουθήσουσι σοβαρὰ καὶ ἀποφασίσει νὰ ἐξοδέψῃ ἢ Κυβέρνησις καὶ νὰ συστηματοποιηθοῦν περισσότερο ἀκόμα, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐλπίζῃ λογαριάζοντας τὸ τί ἐγίνε καὶ τὸ τί εἰδέθηκε ἕως σήμερον ἐκεῖ, ὅτι τὸ Φοστὰτ θὰ καταστήσῃ νὰ ἔξῃ γενικὰ γιὰ τὴν ἱστορία τῶν Μουσουλμάνων καὶ ἰδιαιτέρως γιὰ τὴν κεραμοποιία τους τὴν ἴδια σπουδαιότητα ποὺ ἔχει ἡ Πομπητὰ γιὰ τὴν Ῥωμαϊκὴ καὶ ἡ Δῆλος γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ.

X. A. ΝΟΜΙΚΟΣ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ. (*)

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ.

Κάθε ἄνθρωπος ποὺ ἔτυχε νὰ γεννηθεῖ μὲ κάποιον ἐξαιρετικὸν ἐνθουσιασμὸν ψυχῆς, μὲ κάποιον ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ζωὴν καὶ μὲ ἰδιαίτην ἱκανότητα σκέψεως, ἅμα φθάσει σὲ ὀρισμένον σημεῖον τῆς νεότητός του μοιραίως θὰ αισθανθεῖ τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνδιαφερθεῖ γιὰ τὰ ἐξω φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ νεανικὴ του θέρημ, τὰ αισθήματά του καὶ οἱ ἰδέες του ζητοῦν θυελλώδη ἐκδήλωσιν καὶ ἐξωτερικέυσιν. Σιγὰ σιγὰ ἀρχίζουσι νὰ χτυποῦν τὴν φαντασίαν του οἱ τόσες κοινωνικὲς ἀντιθέσεις, ἀντιφάσεις καὶ ἀδικίες, πληγῶνοντες βαθεῖα τὸ ἀνθρωπιστικὸν τοῦ αἴσθημα. Μὲ ἀπορία καὶ λύπη του βλέπει ὅτι τὰ ἐξω κοινωνικὰ καθεστῶτα δὲν ἀνταποκρίνονται μὲ τὴς ἰδέες ποὺ ἔχει μέσα του καὶ ἀκούει γύρω του περὶ καλωσύνης, ἀνθρωπισμοῦ, κοινωνικῆς ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης. Ἡ εὐαίσθητη νεανικὴ ψυχὴ του διαμαρτύρεται γιὰ τὴν ἀδικίαν αὐτὴν καὶ ἀρχίζει φυσικὰ νὰ σκέπτεται γιὰ τὰ αἷτια τῆς ἀνωμάλου αὐτῆς καταστάσεως. Ἀπὸ σκέψην σὲ σκέψην φτάνει στὸ τέλος σὲ κάποιαν ἐξήγησιν τοῦ προβλήματος, ποὺ τόσο τὸν βαναζίζει. Ἡ ἐξήγησις αὐτὴ δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ εἶνε σωστὴ, γιὰτὶ δὲ βγήκε ἀπὸ μεστωμένον κεφάλιν, πλουτισμένον μὲ τὴν πείραν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ ἀπὸ ἄγρου ἀκόμα νεανικὸν μυαλὸν, γεμάτον ἠθικολογικὰς φαντασίας καὶ ὀρθολογιστικὰς, ἀπόλυτες

Σ. Τ. Γ.—Οἱ σελίδες αὐτὲς εἶνε παρμένες ἀπὸ τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ «Κοινωνικοῦ μας Προβλήματος» ποὺ ἐτοιμάζει, γιὰ τὸ 1920, σὲ λαϊκὴν ἐκδόσιν, ὁ φίλος καὶ συνεργάτης μας κ. Σκληρός.

ιδέες, παρμένες από τὸ σχολεῖο, τὴν οἰκογένεια καὶ τὸν παιδικὸ κύκλο του. Γεμάτος μὲ νεανικὸ ἐνθουσιασμὸ ἀπ' ἑνός, καὶ ἀπ' ἑτέρου μὲ τυφλὴ ἐμπιστοσύνη στὸ μυαλό του καὶ τὶς ἀψηλές ιδέες του, ἀφίνεται τώρα σὲ μιὰ θυελλώδη κριτικὴ τῆς γύρω ζωῆς καὶ τῆς ἐλαττωματικῆς γι' αὐτὸν κοινωνίας. Κρίνει καὶ ἐπικρίνει αὐθαίρετα τὰ ὑπάρχοντα κοινωνικὰ καθεστῶτα, κόβει καὶ ράβει μὲ τὴ μεγαλειότερη εὐκολία καὶ ἐπιπολαιότητα τὰ σπουδαιότερα προβλήματα τῆς ζωῆς. Καὶ ὄχι μόνο αὐτὸ ἀλλὰ στὸ τέλος δημιουργεῖ καὶ μὲ τὴ φαντασία του ἕνα ὀνειρωδὲς κοινωνικὸ σύστημα, ἕνα ἐπίγειο παράδεισο, ὅπου οἱ ἄνθρωποι νὰ ζοῦν ὡς ἀδελφοὶ ἀναμεταξύ τους, ὅπου νὰ μὴν ὑπάρχουν οὔτε φτωχοὶ οὔτε πλούσιοι, οὔτε ἰσχυροὶ οὔτε ἀδύνατοι, οὔτε κοινωνικὲς ἀδικίες οὔτε καταχρήσεις. Ὅπου νὰ βασιλεύει ἡ πιὸ μεγάλη ἐλευθερία καὶ ὅλοι νὰνε εὐτυχισμένοι καὶ ἴσοι ἀναμεταξύ τους: στὴ δουλειὰ καὶ στὶς ἀπολαύσεις, στὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα, πραγματοποιώντας ἔτσι τὸ ἀψηλότερο ἰδανικὸ τῆς λογικῆς, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης. Καὶ τὸ ἐντελὸς θεωρητικὸ, ἰδεατὸ, ἀφηρημένο αὐτὸ κοινωνικὸ σχῆμα ὁ εὐγενικὸς νεανίας τὸ ἐκλαμβάνει ὡς θετικὸ, ὡς τελειὸς κατορθωτὸ, ὡς ἐπιβεβλημένο μάλιστα καὶ μὲ ἀκράτητο ἐνθουσιασμὸ, μὲ τυφλὸ φανατισμὸ, τὸ κηρύττει δεξιὰ καὶ ἀριστερά, στοὺς φίλους καὶ γνωρίμους του, χωρὶς καμιά διάκριση στὴν κοινωνικὴ θέση, στὴν ἡλικία ἢ στὴν πνευματικὴ μόρφωση τοῦ ἀκροατήριου του. Ἐξ ἴσου ἀποτείνεται σὲ νέους καὶ γέρους, φτωχοὺς καὶ πλούσιους, ἀγραμμάτους καὶ μορφωμένους, πιστεύοντας ἀφελῶς πῶς ὅλοι αὐτοὶ μὲ τὴν ἴδια εὐκολία μποροῦν νὰ παραδεχθοῦν τὸ τόσο λογικὸ, δίκαιο καὶ φιλόανθρωπο κοινωνικὸ του σύστημα. Στὴν ὑπνωτιστικὴ αὐτὴ κατάστασις ποῦ βρίσκεται τὰ καμιά δύναμις δὲν μπορεῖ νὰ τὸν βγάλει ἀπὸ τὸ δρόμο του, καμιά λογικὴ δὲν μπορεῖ νὰ τὸν κάνει ν' ἀλλάξει γνώμη! Κάθε φρόνημη συμβουλὴ ἐκ μέρους τρίτου τὴν ἐκλαμβάνει ὡς στενότητα πνεύματος, κάθε ὑπόδειξις τῆς πραγματικότητας ὡς σκληρότητα ψυχῆς! "Ἄς δοῦμε ὅμως καὶ τώρα τί πραγματικὴ ἀξία εἶχε τὸ ἔργο του. Στὴν κριτικὴ αὐτὴ τῆς κοινωνίας καὶ στὸ νέο του κοινωνικὸ εὐαγγέλιον ὁ νεαρὸς μας ἱεραπόστολος, χωρὶς νὰ τὸ ὑποψιασθεῖ, ἔκανε ἕνα σωρὸ ἐσφαλμένους συλλογισμοὺς: Τὸ πρῶτον καὶ κεφαλαιῶδες λάθος του ἦταν ὅτι ἔδωκε μεγάλη σημασίαν στὸ αἰτιό του, στὰ αἰσθήματά του καὶ στὶς ιδέες του, καὶ δὲν κατάλαβε καθόλου τὴν σπουδαιότητα τοῦ προβλήματος ποῦ εἶχε μπροστά του. Δὲν κατάλαβε ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι ἕνα αὐτοτελὲς ἱστορικὸ καθεστῶς, ποῦ μόνο του δημιουργεῖται καὶ ἐξελισσεται καὶ δὲν ἐξαρτᾶται καθόλου ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες τοῦ ἄλφα καὶ τοῦ βῆτα. Εἶναι μιὰ ἀλύγιστη πραγματικότητα, ποῦ ἔχει δικούς της ἐσωτερικοὺς σιδηρένιους νόμους, ποῦ καμιά δύναμις δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς ἀλλάξει καὶ μόνο τὸ πολὺ ὁ ἄνθρωπος, ἂν θελήσει, μπορεῖ νὰ τοὺς σπουδάσει.

Ἄντι λοιπὸν νὰ προσπαθῆσει νὰ μάθει ποιοὶ εἶναι οἱ νόμοι αὐτοὶ ποῦ διευθύνουν τὴν κοινωνία, παρουσιάσθηκε ὁ ἴδιος μὲ δικούς του αὐθαίρετους νόμους, βγαλμένους ἀπ' τὸ κεφάλι του, μὲ δικές του εἰσοδικὰς ιδέας, ποῦ τὶς νόμιζε σωστὲς ἐκ τῶν προτέρων καὶ ποῦ θέλησε μὲ τὸ στανιὸ νὰ τὶς κολλήσῃ στὴν κοινωνία. Ἄντι νὰ προσαρμωθεῖ αὐτὸς στὴν ἔξω πραγματικότητα τῆς ζωῆς, θέλησε νὰ φέρῃ τὴν κοινωνία στὰ νερά του, στὶς ιδέες του, στὰ αἰσθήματα του καὶ στὴν ἰδιοσυγκρασίαν του.

Τὸ δεύτερον λάθος ποῦ ἔκανε καὶ ποῦ μαζί μὲ τὰ κατοπινὰ εἶναι συνέπεια τοῦ πρώτου, ἦταν ἡ μεγάλη σημασία ποῦ ἔδωκε στὶς ἀψηλές ἀνθρωπιστικὰς ιδέας καὶ στὴ δύναμις τῆς λογικῆς πειθοῦς. Σαυτὰ ἀπάνω στήριξε τὴν κριτικὴν του γιὰ τὴν κοινωνία, μαυτὰ πίστεψε πῶς θὰ καταπέσει τοὺς ἀνθρώπους νὰ παραδεχθοῦν τὸ νέο του κοινωνικὸ σύστημα. Τὴ ὥραίότερο, σκέφτηκε, καὶ πεισιτικότερο πρᾶμα ἀπὸ τὴ λογικὴ καὶ τὶς ἀψηλές εὐγενικὰς ιδέες! Ποιὸς θὰ μπορέσει νὰ τὶς ἀντισταθεῖ καὶ νὰ ἀντεῖπει σαυτὲς; Εἶναι περιέργη πράγματι ἡ πίστις αὐτῆ τῶν ἀνθρώπων στὰ δυὸ αὐτὰ πρᾶματα καὶ ἀκόμα θὰ μᾶς δοθεῖ εὐκαιρία νὰ μιλήσωμε γιὰ τὴν ἀνθρώπινη αὐτὴ ἀδυναμία. Δὲν σκέφθηκε καθόλου ὁ νέος μας ὅτι ἡ λογικὴ καὶ οἱ ἀψηλές ιδέες εἶναι παρμένες ἀπὸ μέσα του καὶ μπορεῖ νὰ μὴ συμφωνοῦν μὲ τὴν ἔξω πραγματικότητα τῆς ζωῆς. Καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι κοινὲς σὲ πολλοὺς ἀνθρώπους δὲ σημαίνει τίποτε, ἀφοῦ ἡ καθημερινὴ πείρα μᾶς δείχνει φανερὰ πόσον ὀλίγο ἐπηρεάζεται ἡ ζωὴ ἀπὸ ιδέας καὶ λογικὰς καὶ πῶς χιλιάδες χρόνια τώρα δὲν κατόρθωσαν αὐτὲς νὰ διορθώσουν τὴν κοινωνία καὶ νὰ πραγματοποιήσουν τὸ προαίω-

νιο ανθρωπιστικό τους όνειρο. Θα πει πώς έξω από τη λογική και τις άφηγλές ιδέες πρέπει να ζητηθούν οι πραγματικές αιτίες που κινούν τον τροχό της κοινωνίας.

Το τρίτο λάθος που έκανε και που έχει άμεση σχέση με το προηγούμενο, είναι η περίεργη του τάση να μὴν δώσει καμιά σχεδόν σημασία στον ψυχικό παράγοντα του ανθρώπου, στον παράγοντα της θελήσεως. Όλα τὰ πῆρε ζητήματα μυαλού, ζητήματα άλλης κατανόησης. Γιαυτόν αν η κοινωνία βρίσκεται σε κακά χάλια σαυτό δέ φταίει η καλή θέληση τών ανθρώπων, αλλά η άμάθεια τους, η μὴ όρθή κατανόηση εκ μέρους των της πραγματικότητας, τών άλλθινών συμφερόντων τους. Στους άμορφώτους φταίει η άγραμματοςύνη και στους μορφωμένους η στρεβλή αντίληψη που τους έμποδίζει δήθεν να καταλάβουν την πραγματική αιτία του κακού.

Κατά βάθος όμως έχουν καλές διαθέσεις όλοι τους και είναι πρόθυμοι να κάνουν τό καλό άμα τους τό δείξει κανείς.

Και πάλιν ό ευγενικός νέος μας δέν μπόρεσε να καταλάβει ότι την αιτία του κακού πρέπει να την γυρέψει άλλου, παρά στην έλαττωματικότητα δήθεν του μυαλού τών ανθρώπων. Δέν ύπομιάστηκε ότι τό μυαλό τους μπορεί να δουλεύει πολύ καλά, αλλά να υπάρχουν άλλοι ίσχυροί λόγοι, τίποτε ψυχικά έμπόδια, η υλικά συμφέροντα, που έμποδίζουν πολλούς ανθρώπους να πάρουν τό λογικό και δίκαιο δρόμο που αυτός επιθυμεί. Και τότε δέν είναι πια η λογική και η μόρφωση που τους λείπει, αλλά άκριβώς η καλή θέληση, η ήθική αυταπάρνηση για τους άλλους. Έτσι τό ζήτημα από νοητικό, όπως τό φαντάστηκε ό νέος, καταντά να είναι ψυχικό!

Τό τέταρτο και τελευταίο λάθος του είναι άλλθλένδετο και σφριχτοδεμένο με τό προηγούμενο. Μὴ παραδεχόμενος κακή θέληση στους ανθρώπους, καταντά σιγά σιγά να τους εξιδανικεύσει όλότελα. Τους φαντάζεται ως όντα όχι μόνο φύσει καλά και αγαθά, αλλά και τελείως άνιδιοτελή, πρόθυμα πάντοτε να έργαστούν για τό κοινό καλό και για την ευτυχία της κοινωνίας. Σαυτή του την εξιδανίκευση της φύσεως του ανθρώπου στηρίζεται η άπλοική του πίστη στο εύκολο διόρθωμα της κοινωνίας, τὰ άφελή θεραπευτικά του μέσα που φαντάζεται, να φωτίσει με διδαχές τον κόσμο δείχνοντάς του τό σωστό δρόμο της σωτηρίας. Μὴ κάμνοντας διάκριση μεταξύ τών ανθρώπων, νομίζοντας ότι όλοι έξ ίσου είναι καλοί και πρόθυμοι, άποτείνεται με τὰ ίδια λόγια σδλους άνεξαιρέτως: πλούσιους και φτωχούς, ίσχυρους και αδύνατους, μορφωμένους και άγραμματους, πιστεύοντας ότι όλοι είναι ίκανοί έξ ίσου να τον ακούσουν και να κατηχηθούν!

Δέν κατάλαβε και πάλιν ό ιδεολόγος μας ότι οι άνθρωποι δέν είναι τόσον καλοί και άνιδιοτελείς όπως τους φαντάστηκε και δέν παρασύρονται εύκολα από θεωρίες όσον όρθολογιστικές και ήθικολογικές και νάνε. Προτιμούν να μένουν κολλημένοι στην πραγματικότητα της ζωής και άς έχει ένα σωρό έλαττώματα και τρωτά. Γιαυτό και τό κήρυγμα του δέν έφερε κανένα άποτέλεσμα. Οι πλούσιοι και οι ίσχυροί τον άκουσαν γελώντας για την άφέλεια του να πιστέψει ότι μπορεί να τους πείσει, ενώ οι φτωχοί και οι αδύνατοι κουνούσαν με δυσπιστία τό κεφάλι τους, πεισμένοι ενδόμυχα, πώς με λόγια, όσο δίκαια και νάναι, δέν αλλάζει η ζωή και πώς όλα αυτά θα πάν χαμένα στον άέρα.

Και αν κατώρθωσε να πείσει προσωρινώς μερικούς αυτοί θάσαν σαν κι αυτόν άπειρα, αισθηματικά παιδιά, η τό πολὺ τίποτε έξημμένα μυαλά και άνήσυχοι χαρακτήρες, που δέν μπορούν βέβαια να έχουν καμιά σημασία μέσα στον άμείλικτο δδοστρωτήρα της πραγματικότητας της ζωής. Έπειδή είναι πολὺ χαρακτηριστικός ό τρόπος με τον όποιον έδρασε ό όνειροπόλος νεανίας μας και θὰ μάς χρησιμεύσει κατόπι στις παραβολές μας με άλλους ως ένας τύπος, θεωρούμε καλό να τον άνακεφαλαιώσωμε συντομώτατα.

Παρεγνώρισε την ιστορική πραγματικότητα και φαντάστηκε πώς καθένas μπορεί να αλλάξει την κοινωνία. Έδωσε μεγάλη σημασία στη λογική και τις άφηγλές ιδέες και εν γένει στον νοητικό παράγοντα' τουναντίον παρεγνώρισε τελείως τον ψυχικό και βουλητικό. Έξιδανίκευσε φοβερά την ανθρώπινη φύση και στο τέλος έδημιούργησε ένα όνειρωδες κοινωνικό σύστημα στηριζόμενο σε άφηγλές άφηρημένες ιδέες, νομίζοντας ότι μ' αυτό μπορεί να άντικαταστήσει την πραγματικότητα της ζωής.

Καί εἶναι ἄξιο περιεργείας ὅτι ὅλοι σχεδόν οἱ ἐνθουσιώδεις καὶ αἰσθηματικοὶ νέοι ποῦ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν κοινωνία μὲ τὸ ἴδιο πάντοτε στερεότυπο τρόπο λύνουν τὰ διάφορα κοινωνικά προβλήματα. Καταστρώνουν ἀπάνω-κάτω τοὺς ἴδιους φιλοσοφικούς συλλογισμούς, δίνουν τὶς ἴδιες ψυχολογικὰς ἐξηγήσεις, προτείνουν τὰ ἴδια περίπου θεραπευτικὰ μέσα.

Πρῶτα ποῦ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἀνθρώπινο μυαλό σὲ ὀρισμένη ἡλικία ἔχει ἓνα ὀλότελα καθωρισμένο τρόπο ἐκφάνσεως καὶ λειτουργίας. Ὁ νεανικὸς αὐτὸς τρόπος τοῦ φιλοσοφεῖν ἐπὶ τῆς κοινωνίας πολλὰς φορές παραμένει ὁ ἴδιος καὶ στὴν ἀνδρική ἡλικία καὶ δὲν εἶναι καθόλου σπάνιο νὰ βλέπη κανεὶς καμιά φορά καὶ γέροντες νὰ σκέπτονται καὶ νὰ ἀντιδρῶν στὰ κοινωνικά φαινόμενα ἀκριβῶς κατὰ τὸν ἴδιο ἐνθουσιώδη, αἰσθηματικὸν τρόπο, ὅπως καὶ οἱ νέοι. Ἡ ἐπιστήμη μάλιστα ἀπέδειξε σήμερα, ὅτι καὶ ὁ λ ὀ κ λ η ρ ο ς ἢ ἀ ν θ ρ ω π ὅ τ η ς, ἐπὶ χιλιάδες χρόνια, ὡς τὸν περασμένο σχεδόν αἰῶνα, φιλοσοφοῦσε γιὰ τὴν κοινωνία μὲ τὸν ἴδιο σχεδόν νεανικὸν, αἰσθηματικὸν, ἐνθουσιώδη τρόπο. Βρισκότανε δηλαδὴ στὸ νεανικὸν σ τ ἄ δ ι ο τ ῆ ς κοινωνικῆς τῆς σκέψεως. Δὲν εἶχε ἀκόμα ὀριμάσει κοινωνικῶς ὅπως ἡ ἐποχὴ μας. Διότι ναὶ μὲν ἡ ἀνθρωπότης ἕως τελευταία εἶχε κάνει μεγάλη πρόοδο σὲ μερικά πράγματα, ἰδίως σὲ κείνα ποῦ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν φαντασία, τὸ καλλιτεχνικὸ αἶσθημα καὶ τὴν ἀφηρημένη εἰκαστικὴ σκέψη, ὥστόσο ἔμεινε πολὺ πίσω στὴ θετικὴ πειραματικὴ ἐπιστήμη καὶ στὴν τεχνικὴ βιομηχανικὴ τελειοποίηση τῆς ζωῆς. Καὶ ἐπειδὴ ἀπὸ τὰ τελευταία αὐτὰ κυρίως ἐξαρτᾶται, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ἡ ἀνάπτυξη, τελειοποίησι καὶ εὐρύτητα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, γι'αὐτὸ, ἐπειδὴ αὐτὰ ἔμεναν στάσιμα ἐπὶ αἰῶνας, κυλιότανε καὶ ἡ ἀνθρωπότης χιλιάδες χρόνια στὰ ἴδια σχεδόν πάντοτε ἀ π λ ἄ ἄ γ ρ ο τ ι κ ἄ καὶ χ ε ι ρ ο τ ε χ ν ι κ ἄ ἀ χ ν ἄ ρ ι α τ ῆ ς ζ ω ῆ ς, ποῦ ἀναγκαστικὰ βαστοῦσαν τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ καὶ τὸ ἀνθρώπινο μυαλό στὴν ἴδια πάντοτε ἀπλοϊκὴν κατάστασιν ἐκφάνσεως καὶ λειτουργίας. Τουναντίον ὁ δέκατος ἔννατος αἰῶνας, μόνος του, ἦταν τόσοσ ἀφαντάστως πλούσιος ἀφ' ἐνὸς σὲ θετικὴ ἐπιστήμη καὶ τεχνικὴ βιομηχανικὴ τελειοποίησι, ἀφ' ἑτέρου σὲ πολιτικὰ γεγονότα καὶ κοινωνικὰς ἐπαναστάσεις, ὥστε ἐδυνάμωσε τὴν ἐπιστημονικὴν, ψυχολογικὴν καὶ κοινωνιολογικὴν πείρα τῆς ἀνθρωπότητος πολὺ περισσότερο, παρὰ ὅλοι οἱ προηγούμενοι αἰῶνες μαζί. Ὅ,τι ἐπὶ χιλιάδες χρόνια μαζεύονταν ὡς ἀκατέργαστο, ἀτακτοποιήτο καὶ ἀσυνάρτητο ὑλικό, βρῆκε στὸν δέκατον ἔννατον αἰῶνα τὴν τακτοποιήσιν, συστηματοποίησιν καὶ περαιτέρω ἐπιστημονικὴν ἐξέλιξιν του. Γι'αὐτὸ καὶ ὁ τελευταῖος αὐτὸς μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀφετηρία νέας ὀλότελα ζωῆς γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Τὸ νεανικὸ αὐτὸν τρόπο τῆς κοινωνικῆς σκέψεως, ποῦ ὅλα τὰ ζητήματα τὰ λύει μὲ τὸ αἶσθημα καὶ μὲ διάφορες θεωρητικὰς ἀνθρωπιστικὰς ἰδέας τὸν ὀνομάζει σήμερα ἡ ἐπιστήμη, ὑποκειμενικὸν, αἰσθηματικὸν τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι :

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Ἐπίσης τὸν ὀνομάζει καὶ Οὐτοπιστικὸν, διότι οἱ σκέψεις του δὲν στηρίζονται στὰ διδόμενα τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος, ὅπως τὰ διέπασε ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξι, ἀλλὰ σὲ αὐθαίρετους φανταστικούς συλλογισμούς, ποῦ βάση ἔχουν πάντοτε μιὰ ἀφηρημένη ἔννοια, περὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης λ. χ. κοινωνικῆς εὐτυχίας, ἀπολύτου ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, ἀπολύτου τελειότητος τῆς ζωῆς κτλ. κτλ.

Εἴτε ὑποκειμενικὴ κοινωνιολογία τὴν ὀνομάσωμε εἴτε οὐτοπιστικὴν, τὸ πρῶγμα μὲν εἶναι τὸ ἴδιο. Ἐχομε νὰ κάνωμε πάντοτε μὲ ἓνα τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι, ποῦ φαντάζεται ὅτι μπορεῖ νὰ ἀλλάξῃ τὰ πράγματα τῆς κοινωνίας μὲ αἰσθηματολογίαις, ἀνθρωπιστικὰς ἰδέαις καὶ ἐτοιμοὺς ἐκ τῶν προτέρων θεωρητικὸς συλλογισμούς, χωρὶς κἂν νὰ ὑπομνησθῆ ὅτι ἡ λογικὴ τῶν ἀνθρώπων δὲν συμπάπτει καθόλου μὲ τὴν λογικὴν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος καὶ ὅτι ἡ τελευταία αὐτὴ ἔχει δικούς της νόμους σιδερένιους σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ζεῖ καὶ ἐξελίσσεται μοναχῆ της. Ἐπρεπε νὰ περάσουν χιλιάδες χρόνια γιὰ νὰ καταλάβῃ ἡ ἀνθρωπότης τὸ ἀπλόστατο αὐτὸ πρῶγμα.

Ὅπως εἴπαμε παραπάνω πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐνθουσιώδεις οὐτοπιστὰς νέους ἐξακολουθοῦν τὰ ὑποκειμενικὰ ἰδεολογικά τους κηρύγματα καὶ ἀφοῦ περᾶσῃ ἡ νεανικὴ τους ἡλικία καὶ καμιά φορά μάλιστα καὶ ὅταν γεράσουν. Σ' αὐτοὺς τὸ ἀνθρωπιστικὸν, ἰδεαλιστικὸν στοιχεῖο εἶναι τόσο δυνατὸν, τόσο πολὺ ἀνεπτυγμένον, ὥστε πνίγει κάθε ἄλλη σκέψη μέσα τους, κάθε ἰκανότητα νὰ ἀντιμετωπίσουν ψύχραιμα τὴν πραγματικὴν τῆς ζωῆς. Στὸ τέλος τοὺς

γίνεται μιὰ μονομανία, μιὰ ἀπαραίτητη ἀνάγκη τῆς ψυχῆς τους, χωρὶς τὴν ὁποίαν δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν. Καντοῦν τελείως σκλάβοι τῆς ιδέας τους. Ἀπὸ τέτοιους ἀδιορθώτους ιδεολόγους στρατολογουῦνται καὶ σήμερον ἀκόμα οἱ διάφοροι ἀντιπρόσωποι τῶν πολυαριθμῶν ὑποκειμενικῶν ἐπαναστατικῶν συστημάτων, τὰ ὁποῖα θὰ ἀναφέρωμε σύντομα παρακάτω.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι ὅλοι οἱ ἐνθουσιῶδεις νέοι τόσο μονομερεῖς οὔτε καὶ παραμένουν σὲ ὅλη τους τὴν ζωὴν στὰ ἴδια νεανικὰ ιδεολογικὰ ὄνειρα. Οἱ περισσότεροι δίπλα μὲ τὸν ἐνθουσιασμό τῆς ζωῆς ἔχουν καὶ τὴν ἰκανότητα τῆς παρατηρητικότητος καὶ οὐχὶ λιγότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἀνεπτυγμένο καὶ τὸ αἶσθημα τῆς πραγματικότητος.

Ἐνῶσω εἶναι νέοι ἀκόμα καὶ δὲν ἔχουν μεστωμένο τὸ μυαλό τους, τὸ αἶσθημα μέσα τους ὑπερνεκὰ τὴν σκέψη καὶ τοὺς ρίχνει μοιραίως σὲ ὅλες τὶς ὑπερβολὰς τῆς ιδεολογικῆς ὑποκειμενικῆς σκέψεως. Χτίζουσιν καὶ αὐτοὶ μὲ τὴν φαντασία τους χρυσὰ παλάτια καὶ ἐπιγείους παραδείσους.

Μόλις ὁμως περάσουν τὰ φρούρα τῆς νεότητος καὶ κατασταλάξῃ καλύτερα τὸ μυαλό τους, κουρασθῆ δὲ συνάμα καὶ ἡ ψυχὴ τους ἀπὸ τὶς μεγάλες φράσεις, γεννᾶται μέσα τους μιὰ ἀντίδραση, παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη τῆς πραγματικότητος, ἡ ἀνάγκη νὰ δοῦν τὰ πράγματα ὅπως εἶναι καὶ νὰ μὴ βουκαλιζῶνται πλέον μὲ ἀπραγματοποίητα ὄνειρα καὶ ἀκατόρθωτα πράγματα.

Βλέπουν καθαρὰ τώρα ὅτι ὁ ἔξω κόσμος ἔμεινε ὁλότετα ἀσυγκίνητος στὶς διδαχὰς τους καὶ ὅτι κανεὶς δὲν αἰσθάνθηκε τὴν παραμικρὴ ἐπιθυμίαν νὰ ἀλλάξῃ σὲ τίποτε τὸ βίον του χάριν τῶν ιδεῶν των.

Ἐπομένως κἀννοῦντας αὐτὸ ποῦ ἔκαμαν εὐχαριστοῦσαν μόνον τὸν ἑαυτὸν τους χωρὶς νὰ φέρουν κανένα θετικὸ ἀποτέλεσμα. Θᾶταν λοιπὸν καλύτερο ἀντὶ νὰ χάσουν τὸν καιρὸν τους προσπαθώντας μάταια νὰ φέρουν τὸν κόσμον στὰ νερά τους, νὰ προσαρμοσθῶν οἱ ἴδιοι στὴν ἔξω πραγματικότητα τῆς ζωῆς.

Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ καταλάβουν ποιοὶ εἶναι ἐπὶ τέλους οἱ λόγοι ποῦ κάνουν τὴν κοινωνίαν νὰ εἶνε τόσο δυσκίνητη, τόσο δύσκολη νὰ παραδέχεται νέες ιδέες καὶ νὰ ἀλλάξῃ τὰ συστήματά της. Καὶ ἀρχίζει τώρα ὁ εὐγενικὸς νεανίας νέα σειρά συλλογισμῶν γιὰ τὴν κοινωνίαν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετη μὲ ἐκεῖνες ποῦ ἔκαμαν ὡς τὰ τώρα. Προηγουμένως ἤθελε νὰ διαδώσῃ στὴν κοινωνίαν δικές του ἑτοιμὲς ιδέες, ποῦ παραδόξως τὶς θεωροῦσε ἐκ τῶν προτέρων σωστές. Τώρα ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν προπαγάνδα του ζητᾷ νὰ μάθῃ, νὰ φωτισθῆ, νὰ καταλάβῃ τὴν πραγματικότητα. Κάνει δηλαδὴ μιὰ ἐργασία ἐρευνητικὴ, ἀναλυτικὴ, ἀντικειμενικὴ. Καὶ στὴ νέα του ἐρευνα ἀρχίζει ἀπὸ τὸ πρῶτον κεφαλαίωδες λάθος ποῦ ἔκαμαν, νὰ νομίσῃ δηλαδὴ ὅτι ἡ αἰτία ποῦ ἡ κοινωνία εἶναι ἐλαττωματικὴ, εἶναι ἡ ἀμάθεια δῆθεν καὶ ὄχι ἡ κακὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων. Ἀρχίζει νὰ ἀμφιβάλῃ τώρα τελείως γιὰ τὴ θεωρίαν αὐτήν. Ἡ πείρα τὸν ἐδίδαξε ὅτι ἀκριβῶς οἱ περισσότερον μορφωμένοι, οἱ πῖο ἔξυπνοι καὶ τριμμένοι μὲ τὴν ζωὴν εἶναι ἐκεῖνοι ποῦ ὀλιγότερον προσέχουν στὶς ιδεολογικὰς θεωρίας καὶ ὀλιγότερον ἐπιθυμοῦν τὴν διαρρύθμιση τῆς κοινωνίας ἐπὶ νέων βάσεων.

Τί συμβαίνει λοιπὸν ; Θὰ πῆ πῶς τὸ ζήτημα τῆς διορθώσεως τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι τόσο ζήτημα μυαλοῦ καὶ γνώσεως, ὅσον ζήτημα ψυχικῆς ἐπιθυμίας, καὶ πῶς βαθύτεροι ψυχικοὶ λόγοι, ἐμποδίζουν τὴν διάδοσιν τῶν ἀνθρωπιστικῶν ιδεῶν.

Ποιοὶ νᾶνε ἄρα γε οἱ ψυχικοὶ αὐτοὶ λόγοι ; Μήπως εἶναι τίποτε προλήψεις βαθειὰ ριζωμένες, μήπως εἶναι κεκτημένες συνήθειες ποῦ δύσκολα ἀλλάζουν ἢ ἐπὶ τέλους τίποτα συμφέροντα ποῦ κάνουν τοὺς πολλοὺς νὰ εἶνε εὐχαριστημένοι μὲ τὸ ὑπάρχον καθεστῶς ;

Ἀρχίζει τώρα μὲ ἄλλα μάτια πῖο ψυχραῖα νὰ βλέπῃ τὴν κοινωνίαν, πῖο ἥρεμα, πῖο συγκαταβατικὰ νὰ κρίνῃ τὰ πράγματα. Καταλαβαίνει πᾶ ὅτι κάποιοι λόγοι σοβαροὶ ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὴ θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀναγκάζουσιν τὴν κοινωνίαν νὰ εἶναι ἐλαττωματικὴ. Παύει νὰ ἀγανακτῆ πλέον ἐναντίον της καὶ εἶναι πρόθυμος νὰ τῆς συγχωρήσῃ πολλά. Καὶ ὄχι μόνον αὐτὸ, ἀλλὰ τοῦ φαίνεται τώρα, πῶς δὲν εἶναι καὶ τόσο κακὴ ἡ κοινωνία ὅπως τὴν ἐφαντάζετο πρὶν. Βέβαια μποροῦσε νὰ ἦταν καλύτερη, ἀλλὰ μπόρουσε νὰ ἦταν καὶ πολὺ καὶ χειρότερη, ὅπως καὶ πράγματι ἦταν ἄλλοτε ὅταν ἡ ἀνθρωπότης βρισκόταν σὲ τελείως βάρβαρη κατάστασιν. Ἦταν φυσικῶς ἀδύνατον οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ μονομῆς ἀπὸ ἄγρια ζῶα τοῦ δάσους νὰ μετατραποῦν σὲ ἰδεώδη κοινωνία ἀγγέλων ! Ἀναγκαστικὰ ἔπρεπε νὰ περάσουν διάφορα μεταβατικὰ στάδια ἀναπτύξεως, ποῦ βέβαια ὅσον καὶ νὰ ἦσαν καλύτερα τὸ ἓνα ἀπὸ

τὸ ἄλλο, πάντοτε θὰ εἶχαν καὶ τὰ ἐλαττώματά τους. Τὸ ὅτι ὅμως δὲν μένει ἀκίνητη ἡ κοινωνία, ἀλλὰ διαρκῶς προοδεύει, διαρκῶς βαίνει πρὸς τὸ καλύτερον αὐτὸ ἤδη εἶναι κατὰ τὴν φύσιν, εἶναι πολὺ σπουδαῖο, ἴσως νὰ εἶναι τὸ πᾶν. Ἔτσι ὑπάρχει ἐλπίδα μιά μέρα ἡ κοινωνία νὰ φθάσῃ μόνῃ της καὶ στὴν ὀνειρωμένη τελειότητά της.

Καὶ τώρα πλέον ὁ ἐπαναστάτης νεανίας, ὁ μέχρι τοῦδε φανατικὸς καὶ ἀμειλίχτος, συνδιαλάττεται μὲ τὴν κοινωνίαν. Συμφιλιώνεται μὲ τὴν ἀτέλειά της καὶ χωνεύει καλὰ τὴν σχετικότητα τῶν πραγμάτων. Προσπαθεῖ μόνον νὰ καταλάβῃ καλύτερα τοὺς νόμους τοῦ διέποντος τὴν βιοτοκοινωνίας ἐξέλιξης τῆς κοινωνίας. Ἀποτείνεται σὲ ἐμπειροτέρους φίλους τοῦ καταφεύγει σὲ σοβαρὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ βρίσκει ἐπὶ τέλους μιά λύση στὰ προβλήματα τοῦ τὸν ἐνδιαφέροντος. Τὸ μεγάλο βῆμα τὸ ἔκανε ὅμως. Ἐκατάλαβε στὸ τέλος ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι ὄργανισμὸς ἀνεξάρτητος, μὲ δικούς της ἐσωτερικούς νόμους, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ζεῖ καὶ ἐξελισσεται, ὅπως κάθε ἄλλος φυσικὸς ὄργανισμὸς, καὶ ὅτι οἱ διάφορες ὑποκειμενικὲς ιδέες, ἐπιθυμίαι καὶ αἰσθημάτων τῶν διαφόρων ἀτόμων, δὲν ἔχουν τίποτε νὰ κάνουν μὲ τοὺς ἀντικειμενικοὺς αὐτοὺς νόμους τῆς κοινωνίας. Γελά τὼρα μὲ τὴν πρώτη του ἀφέλεια νὰ νομίζῃ ὅτι μὲ μερικὲς ἀφηρημέναις ἀνθρωπιστικῆς ιδέαις καὶ θεωρητικῆς διδασχῆς μποροῦσε νὰ ἀλλάξῃ τὴν κοινωνία.

Τῆ μεθοδολογικῆ ἐξέλιξι τῆς κοινωνίας ἐτελείωσε ! Ἀπὸ ὑποκειμενικὸς, αἰσθηματικὸς, οὐτοπιστικὸς κοινωνιολόγος, ἔγινε τώρα ἀντικειμενικὸς παρατηρητὴς τῆς κοινωνίας καὶ ἐπιστημονικὸς σπουδαστὴς αὐτῆς. Ἡ μέθοδος αὐτῆ τῆς παρατηρήσεως καὶ σπουδῆς στὴν ὁποία κατέληξε ὀνομάζεται ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη : ἀντικειμενικὸς τρόπος τῆς κοινωνικῆς σκέψεως, ἀντικειμενικὴ κοινωνιολογία, ἐν ἀντιθέσει μὲ τὴν προηγουμένη τοῦ ἀναφέραμε παραπάνω, τὴν ὑποκειμενικῆ. Μὲ ἀπλᾶ καὶ χτυπητὰ λόγια εἶδαμε λοιπὸν πῶς ἐξελισσεται ἡ κοινωνικὴ σκέψις μέσα σὲνα ἀνθρώπου.

Προτοῦ προβλεπόμενῃ στὴν ἀπαρίθμησι τῶν σπουδαιότερων κοινωνικῶν συστημάτων, ὑποκειμενικῶν καὶ ἀντικειμενικῶν, θάταν καλὸ, ὡς συμπλήρωμα τῶν προηγουμένων, νὰ δώσωμε καὶ μιά ἄλλη ἀνάλυσι τῶν δύο μεθόδων, πὶὸ γενικὴ καὶ θεωρητικῆ, τοῦ νὰ δεικνύῃ καλύτερα τὶς λογικῆς, φιλοσοφικῆς καὶ ψυχολογικῆς βάσεις τῶν δύο τρόπων τοῦ σκέπτεσθαι.

Ἡ ὑποκειμενικὴ κοινωνιολογία προϋποθέτει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν αὐτοτελὲς καὶ ἀνεξάρτητο, μὲ ἐλεύθερη βούλησι καὶ ἐλεύθερη σκέψις. Οἱ ιδέαις του εἶναι διηθεν ἀνεξάρτητα γεννήματα τοῦ ἐγκεφάλου του, πηγάζοντα ἀπὸ μιά ἑσωτερικὴ ἀτομικὴ ἐμπνευσι, ἀνεξάρτητη ἀπὸ κάθε ἐξωτερικὴ ἐπίδρασι τοῦ πᾶν καὶ χρόνου. Ἡ ψυχὴ του καὶ τὸ ἐμπειροχόμενόν της εἶναι τελείως αὐτοτελὴ καὶ δὲν ἐπηρεάζοντο ἀπὸ τὸ ἔξω ὄλον καὶ τὸ περιβάλλοντος. Οἱ πράξεις του προϋποτίθεται ὅτι εἶναι συνέπειαι τῶν ιδεῶν του καὶ ἐπομένως μπορεῖ νὰ δώσῃ σαυτὲς ὅ,τι κατεύθυνσι θελήσῃ. Ἡ κοινωνία κατ' ἀνάγκην δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ ἓνα ἀπλὸ ἄθροισμα τέτοιων ἐλευθέρων, αὐτεξουσιῶν ἀτόμων. Ὅπως τὸ ἄτομο σύμφωνα μὲ τὶς ιδέαις του ρυθμίζει κατὰ βούλησι τὸν ἀτομικόν του βίον, ἔτσι καὶ ἡ κοινωνία μπορεῖ κάλλιστα νὰ ρυθμίσῃ τὴν διαγωγὴν καὶ κατεύθυνσίν της κατὰ βούλησι, ἀρκεῖ μόνον νὰ θελήσῃ νὰ τὸ κάνῃ, νὰ συντρέξουν δηλαδὴ ἡ καλὴ θέλησι καὶ ἡ ὀρθὴ σκέψις ὄλων τῶν πολιτῶν. Καὶ ἐὰν αὐτὸ δὲ συνέβηκε ὡς τὰ τώρα, τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν ἔλλειψιν μορφώσεως τῶν περισσοτέρων πολιτῶν. Ἄλλ' αὐτὸ δὲ σημαίνει τίποτε ! Ἀρκεῖ στὸ μέλλον νὰ βρεθῶν οἱ κατάλληλοι ἱερατοστολοι, νὰ διδάξουν τὰ ὀρθὰ καὶ ἀπρέποντα καὶ ἀμέσως θὰ διορθωθῇ ἡ κοινωνία, ἡ ὁποία διψᾷ λογικὴ καὶ δικαιοσύνη ! Ἀρκεῖ κανεὶς νὰ διαδώσῃ μεγάλας ιδέαις, ὑψηλὰ ἰδεώδη, ὠραῖα συστήματα, ὅσο τὸ δυνατό δικαιότερα καὶ ἀνθρωπινότερα καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀναγέννησι εἶναι ἐξασφαλισμένη ! Αὐτὸς εἶναι ὁ στερεότυπος ὑποκειμενικὸς τρόπος τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, ὁ τὸσον ἄλλως τε συμφορῆς στὸ κοινὸ ἀνθρώπινον μυαλὸ καὶ ὁ συμπύκνωσις τελείως μὲ δλόκληρον τὸ παιδαγωγικὸν μας σύστημα. Χωρὶς ὑπερβολὴν τὰ ἐννέα τουλάχιστον δέκατα τῶν ἀνθρώπων σκέπτονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἐπὶ χθὲς ἀκόμη ὄλοι σχεδόν οἱ κοινωνιολογοῦντες φιλόσοφοι ἐστήριζαν τὰ συστήματά τους σὲ παρόμοιους ὑποκειμενικοὺς ὑπολογισμούς.

Ἡ ἀντικειμενικὴ κοινωνιολογικὴ σκέψις ὠδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον σὲ ἄλλο ὄλοτελα σύστημα συλλογισμῶν, ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον μὲ τὸ προηγουμένον.

Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ ἀπόλυτο καὶ εἶναι τὸ σχετικώτερο τῶν πραγμάτων. Naὶ μὲν ὁ ἀνθρώπος μόνος του δημιουργεῖ τὴν ἱστορίαν του, ἀλλὰ τὸ κάνει ὄχι εὐσυνείδητα καὶ μὲ ἐλεύθερη θέληση. Χρησιμεύει βέβαια ὁ ἴδιος ὑλικὸ τῆς ἱστορίας του, ἀλλ' αὐτὴ πλέκεται καὶ προχωρεῖ μηχανικῶς παρασέροντας καὶ αὐτὸν τυφλὰ ἀπὸ πίσω της, ὑπηρετῶντας νόμους, στοὺς ὁποίους δὲν μπορεῖ νὰ ἀντισταθῇ ἢ θέληση τοῦ ξεχωριστοῦ ἀτόμου. Κάθε ἀνθρώπος μόνος γεννηθῆ βρίσκει μπροστά του μίαν κοινωνίαν ἢ ἕτοιμη, ἢ ὁποῖα τὸν ἀρπάζει ἀμέσως, τοῦ ἐπιβάλλει τὴ γλῶσσάν της, τὴ θρησκείαν της, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά της, τὰ συστήματά της, τὴς ἰδέας της, μεταχειριζομένη πρὸς τοῦτο ἰσχυρότατα ὑπνωτιστικὰ μέσα: τὴν ἐκκλησίαν, τὴν οἰκογένειαν, τὸ σχολεῖο, τὰ διάφορα κοινωνικὰ ἰδρύματα, τὴς τρεχούμενες φιλοσοφικὰς, ἐπιστημονικὰς, καλλιτεχνικὰς δοξασίας κτλ. Ὅλα αὐτὰ ὑπνωτίζουσι ὁλότελα τὸ ἄτομον, τὸ νέο μέλος τῆς κοινωνίας, ἀφομοιώνοντας αὐτὸ τελείως μὲ τὸ λοιπὸ ὑλικὸ τῆς κοινωνίας. Πῶς μπορεῖ λοιπὸν νὰ βρεθῇ ἐλεύθερη θέληση καὶ ἐλεύθερη ἔμπνευσις μέσα στὸ νέο αὐτὸ πολίτην, ἀφοῦ ὄχι μόνον ἡ γέννησις του ἦταν ἀποτέλεσμα ξένης θελήσεως, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη του κοινωνικὴ διαπαιδαγώγησις βρισκότανε σὲ ξένα χέρια. Καὶ τώρα ἀκόμα ποῦ μεγάλως ἀντιμετωπίζει διαρκῶς ἕνα σωρὸ κοινωνικὰς συνθηκὰς καὶ ἀνάγκας, ποῦ ἐξουδετεροῦν ὁλότελα τὴ θέλησίν του καὶ τὸν ἀναγκάζουσι νὰ προσαρμοσθῇ τελείως μὲ αὐτὰς. Naὶ μὲν ἔχει μέσα του σχηματισμένον ὁλόκληρον κόσμον παραστάσεων, ἰδεῶν, αἰσθημάτων, ψυχώσεων, ποῦ εἶναι βαθύτατα ριζωμένα στὸ αἷμα του, ἀλλ' ὅλα αὐτὰ δὲν ἔχουσι καμιά ἀνεξάρτητη ἀξίαν. Ὁ ἴδιος παραδόξως τὰ φαντάζεται ὡς δικὰ του, προερχόμενα διῆθεν ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴν ἔμπνευσιν, καὶ γι' αὐτὸ τὰ λατρεύει καὶ τὰ θεωρεῖ τὰ μόνα ἀγαπητὰ στὴ ψυχὴν του. Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι ξένα! Τοῦ τὰ ἔχει δώσει ἀπλούστατα ἡ κοινωνία του καὶ ἐπομένως ὑποστηρίζοντας αὐτὰ δὲν κάνει ἄλλο, παρὰ νὰ στερεώσῃ τὰ ὑπάρχοντα κοινωνικὰ καθεστῶτα. Καὶ ὅπως αὐτὸς ἔπεσε θύμα καὶ ἀφομοιώθηκε δουλικῶτα μὲ τὴν κοινωνίαν του, ἔτσι τώρα χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει συντείνει μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους νὰ ἀφομοιώσῃ τοὺς νέους πολίτας, ποῦ ὁλοένα γεννιῶνται. Καὶ ἔτσι καταντὰ τὸ ἐλεύθερον διῆθεν ἄτομον, κατὰ τοὺς ὑποκειμενικὸς κοινωνιολόγους, νὰ μὴν εἶναι ἄλλο τι παρὰ ἕνα ὑπνωτισμένον ἑτεροκίνητον σῶμα, ποῦ μυστηριώδεις κοινωνικὰς δυνάμεις τὸ διευθύνουσι καὶ τὸ τραβοῦν ὅπως θέλουσι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Καὶ ἐνῶ τοῦ ἐμμένουσι τὴν ψευδῆ ἐντύπωσιν πῶς δρᾷ διῆθεν ὡς ἀνεξάρτητη μονάδα, τὸ ἐκμεταλλεύονται κοινωνικῶς καὶ τὸ βάλλουσι νὰ παίξῃ ὀρισμένον κοινωνικὸν ρόλον, μὲ ὀρισμένον τρόπον, σύμφωνα μὲ τὴς ἐκάστοτε ἀπόκρυφες ἀνάγκας τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Ὁ ἐλεύθερος διῆθεν ἀνθρώπος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ κοινωνικὴ μονάδα, ἕνα ἀπλὸν δηλαδὴ μέλος μιᾶς κοινωνικῆς ομάδος μὲ τὴς ἀνάγκας τῆς ὁποίας ταυτίζει δουλικῶτα τὴν ὑπαρξίν του. Ἀλλ' ἄραγε ἡ δουλικὴ του αὐτὴ κατάστασις τὸν ἐμποδίζει νὰ βγαίῃ κάποτε ἀπὸ τὴν νάρκην του καὶ νὰ ἀντιδρᾷ στὸ γύρω ὑπνωτιστικὸ περιβάλλον; Κάθε ἀνθρώπος βέβαια ποῦ ἔτυχε νὰ γεννηθῇ μὲ ἰδιαιτέρον ἐρευνητικὸ μυαλὸ θὰ αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην νὰ φιλοσοφήσῃ γιὰ τὰ γύρω φαινόμενα τῆς ζωῆς. Ἀλλ' ἡ ἐρευνὰ του τότε μόνον θὰ ἔχη σημασίαν ὅταν ζητήσῃ νὰ μάθῃ τοὺς μυστηριώδεις νόμους ποῦ διευθύνουσι ἀσυνείδητα τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας. Ἡ μελέτη του αὐτὴ θὰ τοῦ δείξῃ ἂν ὑπάρχῃ ἐλπίδα νὰ φθάσῃ καμιά μέρη μόνη τῆς ἡ κοινωνίας σὲ ἀνώτερα στάδια πολιτισμοῦ. Θὰ τοῦ δείξῃ ἀκόμα κατὰ πόσον εἶναι δυνατόν ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ νὰ γίνῃ γλιγγορώτερα, ἂν τὴν ὑποβοήθουσι συνειδητὰ οἱ ἀνθρώποι, στηριζόμενοι αὐτὴν τὴν φορὰν σὲ μεγάλην πιά κοινωνικὴν πειρὰ καὶ ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν.

Τὰ τελευταῖα αὐτὰ θὰ τοὺς δείξουσι καθαρὰ ποῦ βρῶσονται τὰ πραγματικὰ ἐμπόδια ποῦ δυσκολεύουσι τὴν κοινωνικὴν πρόοδον. Ἀπαξ βρεθῇ θετικὰ ἢ πραγματικὴ αἰτία τοῦ κακοῦ, θὰν εὐκολώτερη τότε καὶ ἡ θεραπεία. Θὰ θελήσῃ ἴσως τότε ἡ ἀνθρωπότης νὰ ἐφαρμόσῃ τὰ διδάγματα τῆς ἐπιστήμης γιὰ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν βελτίωσιν καὶ τελειοποίησιν της. Καὶ ὅ,τι δὲν μπορέσανε νὰ κάνουν χιλιάδες χρόνια οἱ αἰσθηματικὰς ἰδεολογίαις τῶν ὑποκειμενικῶν κοινωνιολόγων, ἴσως κατορθώσῃ στὸ τέλος ἡ ἐπιστὴμὴ καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ σπουδὴ τῶν νόμων τῆς κοινωνίας.